

FRA PERE ESTEVE, UN REPRESENTANT PARADIGMÀTIC DE LA DECADÈNCIA AL PAÍS VALENCIÀ. (1.ª part)

Carles Mulet Grimalt

Fra Pere Esteve i Puig, el popular frare franciscà nascut a Dénia el 19 d'octubre de 1582 i mort a València el 3 de novembre de 1658, és, sense cap mena de dubte, el personatge més interessant que dona la comarca de la Marina al període literari de la Decadència.

Es aquest, certament, un període tradicionalment menysvalorat de la història de la nostra llengua i literatura. La deserció lingüística de les classes superiors aconduí a una satel·lització cultural: pràctica desaparició de la literatura culta, agudització dels fenòmens de dialectalització i penetració del castellà en el llenguatge popular..., constitueixen dels trets més rellevants segons la majoria els acostaments lingüístics i literaris que s'hi han realitzat.

Potser resulta ben lògic que quan es desenrotlla un procés de recuperació i redreçament nacional, els dos pols de referència siguen d'una banda, la revalorització de les realitzacions històriques nascudes del propi impuls, sobiranes —...i silenciades, devaluades des de la perspectiva dominant—; de l'altra, emfasitzar així mateix el caire fosc, aniquilador, del sotmetiment a d'altres models culturals i polítics imposats. Però quan un moviment nacional arriba en un cert punt de maduresa, es pot permetre ja una visió més complexa i uns processos d'anàlisi més detallats d'aquells períodes més difícils, una perspectiva més matisada, que sap rastrejar-hi evolucions potser contradictòries i soterrades, però essencial per a comprendre el devenir del seu poble i la seua cultura, trets que sovint han condicionat de forma determinant el camí per arribar a situacions posteriors molt més brillants.

Sembla que actualment ens trobem en l'inici d'un replantejament d'aquest tipus pel que fa a la visió del llarg període anomenat Decadència,

un acostament revaloritzador, que podem veure reflectit en les següents paraules d'Antoni Ferrando:

El fenomen literari pot ser analitzat des de molt diverses òptiques, potser totes legítimes, però si no adoptava una òptica determinada — la que intenta valorar el text literari sense prejudicis estètics o classistes, això sí, en les seues justes dimensions— difícilment podria donar compte de la realitat literària total del País Valencià.¹

Aquest podria ser un bon punt de partida per engegar un treball d'estudi de l'obra del Pare Pere, uns materials relativament reduïts, però ben interessants per tractar-se d'una mostra representativa de la producció literària de la seua època. Una tasca que evidentment només podem apuntar en els seus trets més generals al present treball.

1.—La vida.

El coneixement, i fins i tot la popularitat del Pare Pere, a Dènia i a la comarca, ve determinada per trets biogràfics i no per la seua obra escrita. Efectivament, fra Pere Esteve va aconseguir en vida un grau considerable de prestigi entre el poble, i la seua veneració s'ha projectat fins als nostres dies.

Els biògrafs hi destaquen una inclinació religiosa precoç; sabem que als divuit anys ingressà de novici franciscà, al convent de santa Maria de Jesús, de València.

Només professar és enviat al convent de Santa Bàrbara, d'Alzira, i seguitament al de Nostra Senyora del Pi, d'Oliva. De bell començament destacarà pel seu esperit penitent i les seues pràctiques de pobresa, exemplificada en la ferma resolució de refusar les simples sandàlies que s'usaven a l'ordre, i anar descalç per tot arreu, decisió aquesta que no abandonà, malgrat les penalitats inerents i les reaccions contràries que provocà fins i tot entre membres de la seua mateixa ordre, sinò cinquanta anys més tard, ja vell, i obligat pel manament exprés dels seus superiors. Això li valgué el sobrenom de Fra Pere el Descalç.

Malgrat aquesta tendència envers la senzillesa, que no l'abandonarà mai, els seus superiors, conscients de la seua vàlua, el destinen a l'estudi: llatí,

¹ FERRANDO, Antoni.: «La literatura popularista al País Valencià durant la "Decadència"», in AA.DD.: *Estudis de literatura Catalana al País Valencià*. A cura de Rafael Alemany. Benidorm. Ed. Ajunt. Benidorm-Univ. d'Alacant. 1987 (pp.55-74)

lògica, teologia, ciències diverses... Als trenta-dos anys ja és nomenat Comissari general de la Terra Santa i després Predicador Apostòlic.

La seva fama aniria creixent, fins arribar a la cort. Felip IV el va manar cridar i el va retindre per un temps a Madrid, on arribà a exercir tasques de direcció espiritual de la reina Isabel. Finalment els reis decideixen de presentar Fra Pere Esteve per ocupar una vacant bisbal, a Galícia, però el nostre frare hi refusà tot i pronunciant una frase que esdevindrà emblemàtica de la seua trajectòria: «Senyor, Déu a mi no em vol bisbe, sinó predicador dels bribons». Heus-ne ací, ben explicita, la seua vocació.

De tornada a València el poble li tributà una rebuda calorosa. Els seus sermons havien esdevingut ja un fenomen de masses, el pare Pere gaudia de totes les dots d'un predicador popular: veu enèrgica, bon gesticulador, capacitat de persuasió i extraordinària capacitat d'adaptació al seu auditori.

El lloc eligit per a la seua predicació ja és representatiu de com concebia el Pare Pere la proclamació de la «paraula de Déu»; no es tracta de cap església, sinó d'un molló anomenat popularment «Ramilletes», de dalt del qual es dirigia sistemàticament a les masses populars que concorrien al mercat de València. El seu model era ben explícit: Sant Vicent Ferrer. Molts trets els acosten, i en primer lloc la llengua: l'ús del català com a vehicle exclusiu de predicació; l'ús de la parla viva, de modismes, de símls populars. Així, durant la predicació de la quaresma del 1636, glosant el tema de l'Apocalipsi (VIII, 13), el pare Pere pronunciarà una altra frase que esdevindria definitiva: «Io sóc l'àguila de l'Apocalipsi».

Ens, trobem doncs, davant un personatge ben complex, que visqué fidelitats diverses: la fidelitat al rei i als superiors, que el portà a combatre la revolta dels «menuts» contra els «granats», en la guerra de Catalunya, i la fidelitat al poble baix, al qual dedicà el millor dels seus esforços, que també el dugué a enfrontar-se amb els poderosos, com el fet de la denúncia pública dels abusos del pa a València, l'any 1636. Un home dotat d'una gran força d'ànim i d'una gran capacitat de lideratge, com ho demostra en diverses ocasions, en situacions greus de pestes, a propòsit de la guerra de Catalunya, davant el perill d'atac dels corsaris berberíscs...

No cal dir que aquest activisme també es projectà a l'àmbit religiós, amb la creació de diverses fundacions pietoses, l'establiment de devocions, entre les quals cal destacar la construcció del santuari i la constitució de la cofraria del Jesús Pobre. Un activisme que el Pare Pere harmonitzava amb una forta tendència eremítica, que ja es manifesta en els seus primers temps de religiós (cova de Xelva) i s'estén fins als darrers anys, penitent i solitari al Montgó (cova de la Magdalena, caseta del Pare Pere). Un religiós amb trets d'il·luminat, al qual s'atribuïen multitud de fets prodigiosos: poders

FR. PEDRO DESPRECIANDO LOS HONORES.

Il·lustració procedent de la Biografia del Venerable Fr. Pedro Esteve, per Roc Chabàs, Imp. Pedro Botella, Dénia, 1880.

adivinatoris, curatius, d'exorcitzador d'endimoniats... Un home suggestiu, contradictori, de tendència estremadament popularista, que avui se'ns presenta com un personatge amb trets acusadament representatius d'aquella època que literàriament i històricament hem convingut en anomenar Decadència.

2.—L'obra

D'acord amb la preponderància de la vida sobre l'obra, aquesta ens ha pervingut a partir de la biografia que Fra Cristobal Mercader escriví arran de la mort del nostre predicador². Amb el temps, aquell llibre ha tingut diverses reimpressions i readaptacions, que han influït en la nostra recepció; així, un segle més tard, Leopold Ignasi Planells en realitza una versió en català que romangué inèdita³. El valor d'aquesta versió al català, realitzada en ple segle XVIII, ja va ser captada per l'insigne estudiós denier En Roc Chabàs⁴, i actualment el professor Jordi Colomina ha remarcat l'interés lingüístic que tenen el «Prolech precís» i la «leccioncilla para leer en valenciano» que acompanyen el treball⁵.

El segle XIX serà però el de la revifalla de l'interés pel nostre personatge, que es desenvoluparà a partir del descobriment casual de la seua tomba, el 1839, a l'antic convent de Sant Francesc de València. Aquell mateix any,

2 MERCADER, Cristobal.: *Vida del Siervo de Dios Fray Pedro Esteve. Predicador Apostolico, y Comissario de Iervsalen, en la santa Provincia de S. Francisco de Valencia*. València, Francisco Mestre, impressor. 1677.

Un exemplar original d'aquesta edició és conserva a la Biblioteca de Catalunya.

3 PLANELL, Leopold Ignasi.: *Resumen y relacio de la Vida i Prodiges del Religios, el venerable Pare Fray Pere Esteve, de la Ordre de nostron Pare Sant Francesc, de la observancia. —Comissari que fonch de els SS. Llochs de Terra Sancta, en la provincia de Valencia. — Copiada en substancia de la que se imprimé y escrigué el R.P. Fray Cristobal Mercader (any 1677 y 19 després de la mort del venerable) —Predicador que fonch de la Cort d'Espanya, y Choroniste de la orde de la dita Provincia*. València. 1760.

Segons José OLIVER DE CÁRDENAS. («Bibliografía del Pare Pere», in AA.DD.: *III Centenario de la muerte del Venerable Fray Pedro Esteve*. Dénia. Ed. Ajunt. de Dénia, 1958.) aquest text es troba actualment a la biblioteca particular de Joaquín Herrero, procedent del seu avantpassat Luis Cebrián.

4 CHABÀS, Roc.: «Un valencianista del pasado siglo y el Ven. Pedro Esteve», *El Archivo*, V. 1891 (pp.107-111).

5 COLOMINA I CASTANYER, Jordi.: «Notes sobre la llengua de la "Decadència"», in AA.DD.: *Estudis de literatura Catalana al País Valencià*. A cura de R. Alemany. Benidorm. Ed. Ajunt. de Benidorm-Univ. d'Alacant, 1987 (pp.37-53).

el pare Blanquer publicà un resum de l'obra de Mercader⁶, i l'any 1865 apareix una reimpressió d'aquella mateixa obra⁷ exceptuant-ne el sermó final del Pavorde Grau i amb una «actualització ortogràfica».

Finalment, Roc Chabàs encara editarà a finals de segle dos textos més⁸: un més reduït, amb dades biogràfiques, i un altre més extens, remodelant el text de Mercader:

...coordinando los hechos del mejor modo posible, arreglando su cronología, investigando el archivo parroquial en busca de nuevos datos, confrontando los sucesos que refiere la *vida* con la historia general de Denia, y sacando de esta última las noticias que conserva de su predilecto hijo.

Aquesta *Historia del Venerable...* sí que transcriu correctament els textos del Pare Pere presents a l'edició del XVII.

Al present segle hem tingut la reedició de les dues «versions» del XIX⁹, també algunes citacions, generalment basades en la reimpressió, «esmenada ortogràficament», de l'any 1865¹⁰.

Cal ressenyar així mateix l'existència de textos antològics que inclouen diversos poemes de fra Pere esteve, adaptat ja a la normativa ortogràfica actual¹¹.

6 BLANQUER, P.: *Compendio de la vida del Venerable Fray Pedro Esteve, de la regular observancia del Seráfico Padre San Francisco de la Provincia de Valencia*. València. Ed. Oficina de López, 1839 (82 pp.).

7 MERCADER, Cristobal.: *Vida admirable del siervo de Dios Fray Pedro Esteve*. Reimpres. Dénia, Ed. Imp. de Pedro Botella, 1865 (318 pp.).

8 CHABÀS, Roc.: a) *Datos biográficos del Venerable Pedro Esteve y documentos notables referentes al mismo*. Dénia. Imp. Pedro Botella, 1880. (44 pp.).

b) *Historia del Venerable Fray Pedro Esteve. Predicador Apostólico*. Dénia. Imp. Pedro Botella, 1880. (198 pp.).

9 a) CHABÀS, Roc.: *Biografía del Venerable Fr. Pedro Esteve*. (ed. facc.) Oliva. Ed. Imp. Colomar, 1973 (198 pp.).

b) MERCADER, Fray Cristóbal.: *Vida admirable del siervo de Dios Fray Pedro Esteve. Predicador Apostólico*. (ed. facc.) Alacant. Ed. Publ. de la C.A.P.A., 1982 (318 pp.).

10 Vegem-ne alguns exemples:

a) AA.DD.: *III Centenario de la muerte del Venerable, Fray Pedro Esteve*. Dénia Ed. Aj. Dénia, 1985.

Existeixen diverses citacions: introducció i al llarg dels diferents treballs.

b) LLOPIS BERTOMEU, Vicente.: *Calpe*. València. Imp. Nàcher, 1953.

A les pàgines 117-119 es reproduïx el poema «Contra els corsaris d'Alger».

c) OLTRA, Enrique.: *Vida de Fray Pedro Esteve (Franciscano). Narrada para el hombre de hoy*. Teruel. Imp. Villalba, s.d. (122 pp.).

Reproduïx tots els poemes inclosos al llibre de Mercader, sota l'epígraf: «Versos en valència del Pare Pere» (pp. 95-120)

11 a) BLASCO LAGUNA, Ricard.: *Goigs Valencians*. València. Ed. Gorg, 1974. Conté

El 1927, Ribelles Comín va fer un buidat del Mercader i va catalogar els textos del Pare Pere que s'hi trascriuen¹², dividits en poesia i prosa:

a) Poesia:

- 1.—«Goigs de Sant Pere Cap de Pals» (pp.93-95)
- 2.—«Gojos a nostra Senyora de la Muntanya de Santitat» (pp.97-100)
- 3.—«Gojos a Jesús Pobre» (pp.121 i següents)
- 4.—«Història del Sant Sepulcre» (pp.124-129)
- 5.—«Contra els corsaris d'Alger» (pp.157-159)
- 6.—«Carabines Esquerreres» (Cap. X, pp.169-172)
- 7.—«Carta als Micalets» (Cap. XI, pp.173-189)
- 8.—«Plora Barcelona», també titulat «La guerra de Catalunya» (Cap. XII)
- 9.—«Deixem fer a Déu» (pp.354-355).

b) Prosa:

- 1.—Contestacions i profecies del Venerable. (pp.:197, 198, 204, 208, 218, 220, 223, 231 a 234, 240, 252, 256, 261, 265, 269, 270, 272, 279, 282, 283, 289 a 291, 294, 296, 300, 304, 304 a 306, 309 a 324, 328 a 330 i 336).
- 2.—Alguns símls morals: pp. 356 a 359.
- 3.—Alguns exemples usats al sermó («apodos manuales», segons R.C.): pp.369 a 372.

Acaba citant Mercader: «Otros muchos símiles tenia escritos el Pavorde Grau, mas con el trasiexo de sus papeles se han perdido».

Efectivament, el Pv. Grau, confessor i amic del Pare Pere, anà recopilant fragmentàriament arguments, símls, etc., que el Pare Pere utilitzava a les seues predicacions. Això però, segurament no es tractava de transcripcions literals, amb la qual cosa hi ha la possibilitat, com apunta Joan Fuster¹³ que aquells apunts «...deixaven escapar, potser, la gràcia verbal més viva del P. Pere».

Mercader afirma que el nostre predicador passava a escrit els seus ser-

els següents textos:

- «Goigs de Sant Pere Cap de Pals» (XLVII, p. 88)
- «Goigs a la imatge de Nostra Senyora de la muntanya de santedad». (XLVIII, p. 89)
- «Goigs a Jesús Pobre» (XLIX, p. 90)

b) *Antologia dels poetes valencians*. I. Del Segle XIV al XVIII. Introducció i selecció d'Eduard J. VERGER. València. Ed. Ins. «Alfons el Magn. «—D.P.V., 1983. Col.l.: Biblioteca d'autors valencians, 8.

- Breu ressenya biogràfica (p. 327).
- «Les carabines esquerreres» (pp.328-329).

¹² RIBELLES COMIN, Josep.: *Bibliografía de la lengua valenciana*. Madrid. Ed. Imprenta de la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos, 1927. Tom. III, pp. 57-71.

¹³ FUSTER, Joan.: *Heretges, revoltes i sermons*. Barcelona. Ed. Selecta, 1968. Bibl. Selecta, 413. 230 pp.

mons, i que aquests es conservaven a l'arxiu del convent de Sant Francesc de València. Lamentablement aquests documents són avui introbables i ens hem de conformar amb les citacions de Mercader.

Finalment cal ressenyar encara un nou escrit, aquest en castellà, que ens aporta Roc Chabàs a la seva *Historia del Venerable...* (veure n. 8b), es tracta de: «Semejanza del Mongó con el Calvario»¹⁴.

Chabàs no ens dóna cap dada sobre l'origen del text, i pot ser que la seua redacció en castellà es relacione amb el destinatari. Fa l'efecte d'una relació per argumentar els projectes del Pare Pere i inclinar algú perquè l'ajude en al tasca proposada, que apunta ja al final del text:

(referint-se en una cova del Montgó) con tal disposicion de lugar, que para habitar en el y para hacer oratorios muy devotos, ni es menester labrar el calicanto, sinó solo aliñar los puestos, los cuales, si Dios me da vida, los acomodaré, para que los Hermanos de la Tercera Orden de la Penitencia del Padre San Francisco tengan una tan devota representación de los tres montes santos, como se verá por la obra. Dios lo encamine y disponga á mayor honra suya. Amen.¹⁵

Hi podem trobar clars paral·lelismes entre aquest text i el poema «Història del Sant Sepulcre». Vegem-ne sinó uns fragments:

«Semejanza del Mongó...»

...Solo en la fimbria o falda del Mongó se hallan doce Santuarios de devoción, ó ermitas dedicadas a diferentes invocaciones.

...A la parte de mediodia hay cinco y á la parte de levante hay siete,... hay un puesto en la sierra de Mongó, junto á la nombrada cueva del Agua, en una media luna de muy altísima peña, de donde se ven las islas de Ibiza, toda esta parte del reino de Valencia y montes de Cataluña y Aragón.¹⁶

«Història del Sant Sepulcre»

...

A d'aquell monument sant ahon estigué nostra guia, en Mongó mont de agonía cria Deu cova semblant.

Dotze ermites en Mongó se troben y se diu misa, clar de dalt se veu Iviza, Catalunya y Aragó.

Les set estan al levant les cinc están á mix dia, els goig de santa Llúcia allí van los chics cantant.¹⁷

¹⁴ pp.143-148 de l'apèndix: «Escritos del Padre Pedro Esteve».

¹⁵ CHABÀS, Roc.: *op. cit.*, p. 148.

¹⁶ CHABÀS, Roc.: *op. cit.*, pp 144-146.

¹⁷ CHABÀS, Roc.: *op. cit.*, p. 155.